

ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

На сучасному етапі економіка України перебуває у кризовому стані, що потребує активізації зусиль для забезпечення її динамічного та стійкого розвитку. Умови глобального ринкового середовища потребують збільшення ефективності інноваційної діяльності підприємств як безальтернативного способу подолання кризових явищ та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Особливо це стосується промислових підприємств, що викликано суттєвим впливом промисловості на економічні процеси. По-перше, промисловість виступає рушійною силою економічного зростання, по-друге, вона є генератором технічного прогресу та інновацій в економіці. Наприклад, у ЄС на частку промисловості припадає 65% витрат на дослідження й розробки і майже 50% витрат на інновації. При цьому інноваційна активність великих підприємств у промисловості є приблизно вдвічі більшою за активність великих підприємств в інших сферах діяльності [1, с. 5]. В Україні на даний час спостерігається стагнація інноваційної активності, що негативно позначається на всіх параметрах розвитку країни. Така ситуація потребує дослідження проблем і перешкод на шляху до забезпечення інноваційної спрямованості розвитку підприємств промисловості, вирішення яких може виступити ключовим фактором довгострокового економічного зростання та підвищення добробуту населення.

В Україні проблеми інноваційного розвитку економіки в цілому та інноваційної діяльності підприємств зокрема досліджують багато науковців. У 2015 р. за участю провідних вчених України, таких як В. Геєць, А. Даниленко, Е. Лібаново, А. Гриценко, О. Маркарово, М. Кизим, І. Єгоров, І. Одотюк, було підготовлено національну доповідь «Інноваційна Україна 2020» [2], в якій висвітлено проблеми та перспективи інноваційного розвитку різноманітних сфер економічної діяльності, у тому числі промисловості.

У колективній монографії [3] окремий розділ присвячено проблемам розвитку в Україні інноваційного підприємництва, у тому числі формування віртуальної інноваційної інфраструктури.

Комплексне дослідження інноваційної діяльності підприємств здійснено в монографії П. Харіва [4]. Методичний та практичний інструментарій оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств висвітлено у роботі М. Чорної та С. Глухової [5]. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств та особливості управління ним викладено в монографії [6].

Дослідженню проблем, ризиків і напрямів активізації інноваційної діяльності у промисловості України присвячено роботи В. Вишневського, Ю. Кіндзерського, М. Якубовського, І. Галиці, О. Собкевича, А. Сухорукова, Л. Федулової [7-11].

Разом із тим, незважаючи на значну кількість публікацій, багато аспектів інноваційного розвитку промислових підприємств залишаються досі невирішеними. Складна макроекономічна та політична ситуація в країні, реалії нинішньої світової рецесії, які разом як ніколи гостро поставили перед Україною питання реструктуризації економіки та подолання її сировинної орієнтації, потребують подальших досліджень у цій площині.

Метою статті є аналіз інноваційних процесів на промислових підприємствах України, у тому числі за їх розмірами, та виявлення перешкод і бар'єрів на шляху до підвищення інноваційної активності у промисловості.

Підвищення конкурентоспроможності підприємств пов'язане з упровадженням інновацій (від англ. *innovation*), під якими розуміються певні нововведення – нові або вдосконалені технології, продукти (товари та послуги), бізнес-моделі, методи організації виробництва та збуту тощо.

Австрійський економіст Й. Шумпетер, який є основоположником теорії інновацій, під інноваціями розумів будь-які зміни у суспільному виробництві внаслідок досягнень у науково-технічній, технологічній та організаційній сферах, що обумовлює формування нових або вдосконалених рішень щодо виробництва, постачання та збуту продукції. Він виділяв п'ять типових змін у процесі виробництва, які належать до інновацій: продукцію з новими властивостями; новий метод виробництва; освоєння нових ринків збуту; нове джерело сировини; відповідну реорганізацію виробничого процесу [12].

Згідно з міжнародними стандартами [13] інновації поділяють на чотири типи: продуктові, процесові, організаційні та маркетингові, які об'єднують у дві великі групи – технологічні та нетехнологічні.

Технологічні інновації пов'язані з науково-технічними розробками та являють собою впровадження у виробництво технологічно нових або технологічно вдосконалених продуктів, що належить до продуктових інновацій. До технологічних також належать процесові інновації, пов'язані зі змінами в технології, техніці виробництва та в його програмному забезпеченні.

Нетехнологічні інновації охоплюють маркетингові та організаційні нововведення. Маркетингова інновація є впровадженням нового методу продажу продукту, нових способів діяльності у допродажному періоді (упакування продукту, його фасування, складування, просування на ринок, визначення продажної ціни та формування цінової політики), відкриття нових ринків або завоювання нових ринкових ніш. Організаційна інновація є впровадженням нового методу в організації виробництва, робочих місць, в управлінні або забезпеченні зовнішніх зв'язків тощо.

Як свідчать статистичні дані, в Україні незначна частка промислових підприємств здійснює інновації. У 2015 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 824 підприємства, або 17,3% загальної кількості підприємств промисловості. У зв'язку зі змінами в організації та здійсненні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним, оскільки починаючи з 2015 р. обстеженню підлягають промислові підприємства з кількістю працюючих 50 чол. і більше [14, с. 139].

У табл. 1 наведено дані за 2010-2014 рр. Вони свідчать, що, незважаючи на підвищення кількості інноваційно активних промислових підприємств (на 10,1%), їх частка в загальній кількості промислових підприємств залишається низькою. Для порівняння: у розвинених країнах (із високим рівнем доходів населення) цей показник коливається від 80 до 60%. Наприклад, у Німеччині він складає 83,0%, Бельгії – 67,9, Швеції та Фінляндії – 61,1 та 60,2% відповідно [15].

Ще меншою була кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації: у 2014 р. лише 75,1% інноваційно активних підприємств. Відповідно технологічні інновації здійснювали лише 28,5% інноваційно активних підприємств (див. табл. 1). У 2015 р. кількість підприємств, що впроваджували інновації, зменшилася до 723, із них лише трохи більше половини (55,3%) займалися технологічними інноваціями [14, с. 157].

Таблиця 1

**Основні показники інноваційної діяльності підприємств
промисловості у 2010, 2013, 2014 рр.¹**

Показник	2010	2013	2014
Кількість підприємств, які займались інноваційною діяльністю, од.	1462	1715	1609
% до загальної кількості промислових підприємств	13,8	16,8	16,1
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, од.	1217	1312	1208
% до загальної кількості промислових підприємств	11,5	12,9	12,1
у тому числі кількість підприємств, що впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції (технологічні інновації), од.	522	557	459
% до загальної кількості промислових підприємств	4,9	5,5	4,6
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %	3,8	3,3	2,5

¹ Побудовано за джерелом [16, с. 163, 179, 193, 194].

В Україні рівень інноваційної активності промислових підприємств суттєво диференціюється залежно від їх розміру. Дані табл. 2 свідчать, що найбільш активно інноваційною діяльністю займалися великі підприємства – у 2012-2014 рр. більше третини від їх загальної кількості (38,9%), причому основна їх частина (32,9%) впроваджували технологічні інновації. Серед середніх за розміром підприємств інноваційною діяльністю займалися 19,7%, а серед малих – лише 11,3%.

Серед промислових підприємств має місце така сама тенденція, але слід звернути увагу на вищу, порівняно з іншими секторами економіки, інноваційну активність підприємств промисловості за всіма розмірами. При цьому простежується закономірність як у цілому по економіці, так і в промисловості, зокрема: при зменшенні розміру підприємств знижується не лише частка інноваційно активних підприємств, але і тих, які займаються технологічними інноваціями.

Таблиця 2

**Інноваційна активність підприємств промисловості
за розміром у 2012-2014 рр., од.¹**

Види підприємств за їх розмірами	Загальна кількість обстежених підприємств	У тому числі			
		Підприємства з інноваційною активністю	з них		неінноваційні підприємства
			підприємства з технологічними інноваціями	підприємства тільки з маркетинговими та/або організаційними інноваціями	
Усього	27992	4084	2663	1421	23908
% до всіх	100	14,6	9,5	5,1	85,4
Малі	20895	2367	1331	1036	18528
% до всіх	100	11,3	6,4	5,0	88,7
Середні	5440	1073	787	286	4367
% до всіх	100	19,7	14,5	5,3	80,3
Великі	1657	644	545	99	1013
% до всіх	100	38,9	32,9	6,0	61,1
Промисловість:					
Малі	9124	1185	779	406	7939
% до всіх	100	13,0	8,5	4,4	87,0
Середні	3208	769	636	133	2439
% до всіх	100	24,0	19,8	4,1	76,0
Великі	1197	538	473	65	659
% до всіх	100	45,0	39,5	5,4	55,0

¹ Побудовано за джерелом [14, с. 185].

У ЄС спостерігається аналогічна тенденція: серед великих підприємств (із чисельністю зайнятих 250 чол. і більше) інноваційною діяльністю (за той самий період – з 2012 по 2014 рр.) займалися понад 75% підприємств (більш ніж на третину вище, ніж в Україні). Серед малих і середніх підприємств (чисельність зайнятих – від 10 до 249 чол.) – трохи менше 50%. Така сама закономірність простежується за всіма типами інновацій. Нижчий рівень інноваційної активності серед великих підприємств спостерігається за маркетинговими інноваціями (близько 40% від загальної кількості великих підприємств), найвищий – за організаційними (понад 50%); серед малих і середніх підприємств (МСП) інноваційна активність за всіма чотирма типами інновацій перебуває приблизно на одному рівні (20-26%) [17].

Виконаний аналіз свідчить, що практично всі великі підприємства є інноваторами, під впливом глобального конкурентного середовища вони вимушені впроваджувати інновації для посилення своїх компетенцій. Інтенсивність інноваційної діяльності підприємств великою мірою залежить від економічних умов і сформованого інноваційного середовища конкретної країни – ефективності правового регулювання, наявності доступних джерел фінансування, дієвості інноваційної інфраструктури тощо.

В Україні відсутні найважливіші економічні та інституціональні умови для активізації підприємствами інноваційної діяльності, які виступають суттєвими перешкодами (бар'єрами) на шляху до реструктуризації економіки. Перша перешкода стосується, насамперед, відсутності вироблених на державному рівні стратегічних цілей та загального бачення щодо майбутнього країни – в Україні відсутня державна стратегія інноваційного розвитку – так само, як і стратегія розвитку промисловості.

По-друге, ситуація, що склалася у сфері інноваційної діяльності промислових підприємств, пов'язана з політичною нестабільністю, високими ризиками, притаманними українській економіці, обмеженістю доступу до джерел фінансування, браком власних коштів у підприємств для впровадження інновацій. Висока вартість залучення кредитних ресурсів, значне податкове навантаження на підприємства не передбачають надання доступних кредитів на розвиток бізнесу. Із проблемою нестачі фінансування найчастіше стикаються саме малі підприємства, які не мають вільних коштів і, як правило, не можуть надати належних гарантій банку для отримання кредиту. У ЄС ця проблема вирішується за рахунок розвитку інших інструментів фінансування – венчурного інвестування, краудфандингу та ін.

По-третє, недосконалість системи ціноутворення обумовлює більшу економічну привабливість для підприємств вкладати кошти не в переробну промисловість, а у сировинні галузі, фінансовий сектор і торгівлю, що підриває рівень економічної безпеки країни та виснажує її потенціал, насамперед, людський.

По-четверте, суттєвим бар'єром виступає неякісне інституціональне забезпечення інноваційних процесів – низький рівень захищеності прав інтелектуальної власності, нерозгалуженість інноваційної інфраструктури, високий рівень корупції та неефективність судової системи в державі.

По-п'яте, підприємствам бракує високої інноваційної культури, достатніх професійних навичок в інноваційному менеджменті.

Подальша не вирішеність вказаних та інших проблем може призвести до остаточної деградації переробного та наукомісткого секторів національної промисловості. Разом із тим послідовні й узгоджені дії органів влади на всіх рівнях управління сприятимуть диверсифікації структури промисловості, стимулюванню конкуренції, створенню високооплачуваних робочих місць. Одна з головних складностей полягає в тому, щоб державне втручання не призвело до ще більшого гальмування інноваційних процесів. У даному контексті представники Світового банку зазначають, що державні інтервенції можуть забезпечити ефективність інноваційної діяльності на рівні підприємств за наявності певних умов – конкуренції на внутрішньому ринку, прямих іноземних інвестицій, міжнародної співпраці у сфері досліджень і розробок, мобільності людських ресурсів, якісного управління, прозорості та відкритості державних органів влади [18].

Висновки. Встановлено, що складні макроекономічні умови, загострення політичної ситуації, несприятливе інноваційне середовище залишаються вагомими перешкодами на шляху до підвищення зацікавленості промислових підприємств в інноваціях – частка інноваційно активних промислових підприємств у загальній кількості промислових підприємств протягом останніх шести років не перевищувала 17,3%, що в рази менше, ніж у розвинених країнах світу. Очевидно, що за наявних умов Україна не здатна конкурувати на світовому ринку інновації, бо навіть якщо інновація буде спродукована, комерціалізувати її буде вельми складно через відсутність відповідних інструментів державного регулювання та сприятливого інноваційного середовища.

Визначено, що в Україні, так само як і в ЄС, рівень інноваційної активності підприємств суттєво різниться залежно від їх розміру – найбільш активно інноваційною діяльністю займаються великі підприємства. Таку закономірність можна пояснити їх перевагами в отриманні фінансових, людських, матеріальних та інших ресурсів, а також можливістю скорочувати середні витрати виробництва, а отже, і собівартість одиниці продукції при підвищенні обсягів виробництва (ефект масштабу). Тому закономірно, що великі за розмірами підприємства мають більше можливостей (порівняно з МСП) для систематичного впровадження інновацій. З іншого боку, малі підприємства є більш динамічними та сприйнятливими до

змін, гнучкими в управлінні, тому мають значні можливості в нарощуванні свого інноваційного потенціалу. Але на сучасному етапі малі підприємства найбільш гостро відчують наслідки кризи та низьку платоспроможність попиту. Органи влади мають зайняти активну позицію щодо виправлення такої парадоксальної ситуації за допомогою, насамперед, податкових важелів, кредитної та амортизаційної політики.

Література

1. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська [та ін.]; за заг. ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.

2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

3. Ляшенко В.І. Інноваційне підприємництво й науково-технічна діяльність / В.І. Ляшенко // Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія / за заг. ред. В.І. Ляшенка. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2014. – С. 567-590.

4. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Тернопіль: «Економічна думка», 2003. – 326 с.

5. Чорна М. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова. – Харків : ХДУХТ, 2012. – 210 с.

6. Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія / В.В. Зянько, І.Ю. Спіфанова, В.В. Зянько. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 172 с.

7. Вишневский В. Промышленная политика: теоретический аспект / В. Вишневский // Экономика Украины. – 2012. – № 2. – С. 4-15; № 3. – С. 25-35.

8. Якубовський М. М. Структурний вектор активізації промислового розвитку / М. М. Якубовський // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 22-39.

9. Кіндзерський Ю.В. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський, М.М.

Якубовський, І.О. Галиця; за ред. Ю.В. Кіндзерського. – К.: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2009. – 928 с.

10. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України: аналіт. доп. / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, А.В. Шевченко [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 152 с.

11. Федулова Л.И. Инновационный вектор развития промышленности Украины / Л.И. Федулова // Экономика Украины. – 2013. – № 4. – С. 15-23.

12. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1983. – 278 с.

13. Oslo Manual Guidelines: For Collecting and Interpreting Innovation Data 3rd Edition [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual_9789264013100-en.

14. Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 257 с.

15. Eurostat (2016) Enterprises by type of innovation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

16. Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 255 с.

17. Eurostat (2016) Innovation in SME's and in large enterprises [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics#Innovation_in_SME.2.80.99s_and_in_large_enterprises.

18. Igniting innovation: rethinking the role of government in emerging Europe and Central Asia [Electronic resource] / Itzhak Goldberg, John Gabriel Goddard, Smita Kuriakose, Jean-Louis Racine. – The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. – 2011. – Mode of access: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/09/30/000356161_20110930033352/Rendered/PDF/647000PUB0EPI000Box361544B00PUBLIC0.pdf.

Надійшла до редакції 16.12.2016 р.